

Bokanmälningar

Alexander H Shand:

Det kapitalistiska alternativet

Den riktning inom nationalekonomin som kommit att kallas den neoösterrikska rymmer så välkända namn som Ludwig von Mises och nobelpristagaren Friedrich von Hayek. Likväl har genomsnittsekonomen föga kännedom om vad denna riktning står för. Därför är det bra att Alexander Shands översikt nu har givits ut även på svenska under titeln *Det kapitalistiska alternativet: En introduktion till neoösterriksk nationalekonomi* (Ratio, 1988, 367 s).

Till de främsta företrädarna vid sidan av Mises och Hayek räknas Ludwig Lachmann, Murray Rothbard och Israel Kirzner. Sambandet med de äldre österrikska – Menger, Wieser och Böhm-Bawerk som hör till grundarna av den neoklassiska skolan – hänför sig i huvudsak till en punkt: Liksom Menger och övriga tidiga neoklassiker betonar neoösterrikska det subjektiva inslaget, nyttosidan. Senare neoklassiker har missförstått kostnadssidan, hävdar neoösterrikska.

Metodsyn

Kännetecknande för neoösterrikska är dels deras syn på hur man når kunskap om ekonomiska sammanhang, dels deras extremt antiinterventionistiska hållning till ekonomisk politik och till statens uppgifter i övrigt.

Låt oss börja med en presentation av deras metodsyn, så som denna framställs av Shand. För det första kännetecknas deras metod av *apriorism*. Det innebär att de från grundläggande "sanna" axiom härleder satser som då också måste vara sanna, forutsatt naturligtvis att inget logiskt fel begåtts vid härledningen. Mises försökte i boken *Human Action* (1949) utveckla en ekonomisk teori från i huvudsak ett grundläggande axiom. Detta axiom säger att individer handlar för att uppnå de mål som de har valt. "Handlingens yttersta mål är alltid att tillfredsställa en önskan som den handlande bär på" säger Mises. Att detta är sant kan var och en inse genom introspektion. Det kräver inget formellt "bevis". Följsatserna blir också sanna. De behövs heller inte testas. (De kan inte heller testas, menar Mises.) Apriorismen är följaktligen ett skäl till att neoösterrikska finner ekonometrisk tester ointressanta.

Neoösterrikskarnas apriorism påminner delvis om vanlig neoklassisk konsumtionsteori. Där är det ju också så att man ställer upp ett mål – nyttomaximering – och sedan logiskt härleder vissa följsatser. En skillnad är att man i neoklassisk konsumtionsteori vanligen antar att konsumenten beter sig rationellt, medan neoösterrikska undviker att tala om rationellt beteende. En annan är att neoklassikerna gärna använder matematik, vilket neoösterrikska helst undviker.

För det andra kännetecknas neoösterrikskarnas metod av *subjektivism*. Det innebär i detta sammanhang att de flesta

mänskliga handlingar inte anses grundade på "objektiva fakta" utan på vad människor *tror* eller *tycker*. Det finns en skillnad mellan naturvetenskaperna och samhällsvetenskaperna. Till skillnad från naturvetenskaperna sysslar samhällsvetenskaperna inte med "sambanden mellan ting utan sambanden mellan människor och ting eller sambanden mellan människor", säger Hayek. Subjektiva uppfattningar blir styrande i relationer mellan människor och måste därför stå i centrum i samhällsvetenskaperna.

Det finns inte någon i grunden objektiv värdestandard, menar neoösterrikarna. Visserligen finns ett objektiva begrepp "marknadspris", som kan observeras på samma vis som vissa naturfenomen. Men detta marknadspris kan i sin tur föras tillbaka på subjektiva värderingar eller preferenser. Det är alltså människors subjektiva värderingar som är grunden för priset.

För det tredje kännetecknas neoösterrikarnas metod av *individualism*¹ och en kritisk syn på holistiska ansatser. De är kritiska mot det traditionella sättet att arbeta med makroekonomiska aggregat, som man gör i tex i keynesiansk ekonomi. Det gäller framför allt interagerande aggregat av individer som "konsumenterna", "producenterna" etc. Deras skepsis mot ekonometriska metoder, torde delvis ha samma grund.

Apriorismen, subjektivismen och individualismen betraktas av Shand, om jag förstått honom rätt, som det centrala i neoösterrikarnas metod. Till detta, eller som följd av detta, kommer en del specifika ting. Vi har redan antytt att neoösterrikarna är skeptiska till att använda matematik i ekonomiska modeller, Hayek dock i mindre grad än Mises. Inte heller de äldre österrikarna Menger, Wieser och Böhm-Bawerk använde ett matematiskt framställningssätt, medan däremot deras samtida engelska kollega Jevons starkt betonade att nationalekonomin måste matematiseras. En förklaring till denna

skillnad går ut på de äldre österrikarnas grundutbildning var starkt inriktad mot klassisk humanism. De laste Aristoteles i gymnasiet. De fick uppfattningen att ekonomi inte så mycket handlar om storleken på olika fenomen utan mer om sådant som världets innersta väsen, vinstens väsen o dyl.

Mises är kanske den neoösterrikare som kraftigast tar avstånd från den matematiska metoden i nationalekonomin; han ser den som "torftig" och "vildsint". Slutledningarna från matematiska modeller av ekonomin betraktar han som sterila, och deras enda resultat är att de förvränger den sanna naturen i relationerna mellan fenomenen. Ekvationer kan vara användbara i tex mekanik och fysik, men inte i ekonomi. Ett skäl är att det finns storheter inom mekaniken och fysiken som kan betraktas som konstanter. Dessa säger tex något om accelerationen hos fritt fallande kroppar. Några liknande konstanter finns inte inom ekonomin, säger Mises. Ekonomiska samband förändras ständigt. Här påminner han om Stockholmsskolan.

Mises är naturligtvis också kritisk mot ekonometrin. Alla ekonomiska kvantiteter som vi vet något om är ekonomisk historia, men det är ju ofta nuet vi vill kunna dra slutsatser om. Kvantiteter i nuet förändras ständigt. Inom ekonometrin söker man emellertid konstanter; man försöker skatta regressionskoefficienter som betraktas som konstanter i regressionssekvationen.

Neoösterrikarna kritiserar också den

¹Sk *metodologisk* individualism hävdar i motsats till sociologisk *holism* att sociala skeenden kan återföras på individernas beteenden och dispositioner och att det historiska skeendet kan helt förklaras genom individernas handlingar utan antagande av överindividuell ekonomisk eller annan lagbundenhet" (Konrad Marc-Wogau i *Filosofisk uppslagsbok*).

neoklassiska synen på vinsten och entreprenören. I enkla varianter av neoklassisk teori finns ingen explicit entreprenör, men där finns produktionsfaktorn kapital, som liksom övriga produktionsfaktorer avlönas enligt sin marginalprodukt. Övernormala vinster forsvinner i neoklassikernas "standardmarknadsform" fullständig konkurrens.

För neoösterrikarna är entreprenören helt central. Han utövar en positiv funktion, och utan denna funktion skulle marknadsekonomin inte fungera. Det centrala är hans vilja att ta kommersiella risker och hans kunskap som manifesteras i en fingerspetskänsla för de vinstmöjligheter som finns på marknaden om han beter sig klokt. Vinsten ses som något som driver fram entreprenörskap.

Neoösterrikarna har också synpunkter på jämviktsbegreppet. Mises anser att allmän-jämviktsteorin i t ex Walras tappning bara är "en yttlig analogi som tanjts ut för mycket". Han vill ersätta allmän-jämviktsbegreppet med begreppet "marknadsprocess", eftersom saker och ting ständigt förändras. På individnivå och företagsnivå kan Mises tänka sig att jämvikt är en acceptabel idé, men knappast på högre nivå.

Hayek menar att jämvikt implicerar att samtliga fakta är kända och att inga nya fakta längre upptäcks. Men liksom Mises kan han tänka sig att jämviktsbegreppet kan vara användbart på individnivå: "Jag har länge ansett att jämviktsbegreppet...har en tydlig innebörd endast då det begränsas till analysen av en enskild persons handlande."

Antiinterventionism

En annan grund för neoösterrikarnas kritik av neoklassisk allmän-jämviktsteori ligger i att de menar att den till sin karaktär är sådan att man med denna teori i ryggen skulle kunna motivera statlig styrning för att öka effektiviteten i ekonomin eller för att uppnå sociala mål. Statliga ingrepp

är neoösterrikarna mycket skeptiska till. Frihet från sådana ingrepp har ett värde i sig.

Detta påverkar också neoösterrikarnas uppfattning om marknaden. Först kan vi slå fast att de vägrar att betrakta marknaden enbart som en "teknisk" inrättning vars uppgift det är att lösa allokeringproblemet. Liksom exempelvis Milton Friedman betraktar de en fri marknad som ett nödvändigt villkor för individernas frihet. Sambandet är dubbelriktat: Frihet för individer och grupper av individer att efter eget huvud köpa och sälja är nödvändigt för marknadens existens.

Detta är ingen ovanlig uppfattning bland ekonomer. Den delas av många neoklassiker. Men som vi redan antytt har neoösterrikarna andra uppfattningar än neoklassikerna på väsentliga punkter. Neoösterrikarna betonar *processen* genom vilken marknaden förändras och jämvikt eventuellt uppstår snarare än de villkor som är uppfyllda i jämviktsläget.

I neoklassisk teori betraktas ju ofta optimering av användningen av knappa resurser som *det* ekonomiska problemet. Hayek fornekar att detta bör vara det centrala. I stället betonar han spridandet av kunskap och information i marknadsekonomin. Han betonar hur lite de individuella deltagarna behöver veta. Om tillgången på någon vara, t ex tenn, har blivit knappare har marknadsagenterna inget behov av att veta varför för att handla rätt. Prissystemet hjälper dem att handla rätt, dvs spara på tenn. "Hayek finner något förunderligt i tanken att råmaterial skulle kunna bli sällsynt medan bara ett fåtal människor vet orsaken, samtidigt som tiotusentals (vilkas identitet inte behöver vara känd) tvingas snåla på användningen av råmaterial och dess produkter, dvs att det rör sig åt 'rätt' håll."

Vad säger neoösterrikarna om sambandet mellan demokrati och entreprenörskap? Hayek menar att *obegränsad* demokrati vore ödesdiger för entreprenörskandan, eftersom majoriteten av befolk-

ningen är konservativ och motsätter sig förändringar: "Om majoriteten i ett samhälle, där entreprenörsandan ännu inte har spritt sig, har makt att förbjuda allt den inte tycker om, är det högst otroligt att den kommer att tillåta konkurrens att uppstå."

När det galler externa effekter menar neoösterrikarna – och inte bara de – att problemet ofta kan lösas genom att utvidga äganderätten snarare än med avgifter och subventioner, som varit den neoklassiska favoritmetoden. Därigenom skulle dessa effekter "internaliseras". "Luftföroreningar är alltså inte ett exempel på en defekt i systemet med absolut äganderätt, utan på statens misslyckande i att skydda denna äganderätt... motmedlet är *juridiskt* ingripande för att straffa och förbjuda föroreningsskador mot andra individer", säger Rothbard.

Ofta, menar neoösterrikarna – Rothbard i högre grad än Hayek – orsakas marknadsmisslyckandena av den institutionella ramen. Statens vilja att förbättra leder ofta till motsatt resultat.

Monopol brukar ju i traditionellt ekonomiskt tänkande ses som icke önskvärt därför att det leder till inoptimal resursallokering. Neoösterrikarna har en annan vinkling av frågan. De menar att privata monopol inte är så farliga; de förhindrar inte marknadens viktigaste egenskap, nämligen upptäckandeprocessen. Även monopolister måste ta reda på vad folk vill köpa och till vilka priser. Neoösterrikarna är skeptiska till statliga försök att styra monopolen. Det staten kan göra är två saker: avveckla sina egna monopol och uppmuntra konkurrens i övrigt.

I korthet går neoösterrikarnas rekommendationer ut på att staten skall avstå från det mesta i fråga om ekonomisk politik, även från sådant som främst är av socialpolitisk karaktär. Statlig fattighjälp är subventionering av fattigdomen och arbetslöshetsunderstöd är subventionering av arbetslösheten, menar Rothbard. Fattighjälp skapar mottagare och ökar på så

vis fattigdomens skenbara omfattning. Arbetslöshetsunderstöd håller lonerna över den nivå som skulle ge jämvikt mellan efterfrågan och utbud på arbetsmarknaden.

Staten bör i huvudsak begränsa sig till att upprätthålla lag och ordning. Det är fel att tvinga folk till välgörenhet – vilket statlig socialpolitik implicerar – och dessutom menar man att sådan politik kvaver privat välgörenhet. "Tvångsmässig konfiskation kan bara leda till att man *dödar* privat välgörenhet", säger Rothbard. Den stilla fråga man ställer som läsare med sympati för välfärdsstaten är naturligtvis om det inte är bra med sådana arrangemang att det inte behövs privat välgörenhet. Eller bör det för *givarnas* skull finnas ett behov, så att de med gåvor kan investera i sin egen hinsides salighet?

Även om neoösterrikarna som helhet vill ge staten en mycket liten roll är de sinsemellan inte eniga om hur långt man bör gå på olika områden. Intressant är att Hayek, i likhet med Friedman, kan tänka sig en statligt garanterad minimiinkomst. Å andra sidan kan han t o m tänka sig att bryta statens penningmonopol, eftersom detta "utan undantag har missbrukats i avsikt att svindla och bedra medborgarna".

Framsteg?

Shand, som uppenbarligen själv ansluter sig till det neoösterrikiska tänkandet, har pekat på att neoösterrikarna på en rad punkter kritiserar forskningsmetoden inom nationalekonomins huvudfåra. Detta visade vi i början av denna anmälan. Det har ibland hävdats att denna kritik är föga konstruktiv och knappast erbjuder något alternativ. Något ligger det kanske i detta. Det är väl för övrigt ett öde som drabbat de flesta skolor som gjort det till en huvuduppgift att kritisera andra riktningar. Men det bör också ha framgått att neoösterrikarna delvis tar upp andra frågor än traditionell analys.

Vi har också sett att neoösterrikarna är extremt antiinterventionistiska, särskilt i jämförelse med keynesianer av olika varianter. Rothbard betraktas to m som en ledande libertarian. Det existerar inga moderna, utvecklade samhällen där staten spelar så liten roll som neoösterrikarna förespråkar. Det går därför inte att visa att deras idéer i praktiken skulle ge ett bättre fungerande eller i någon mening "lyckligare" samhälle. Själv tror jag att ett neoösterrikiskt samhälle skulle vara ett "sämre" samhälle med mer konflikter och mer lidande. Att jag tror det skulle vara sämre är väl delvis ett uttryck för en annan uppfattning om de sannolika effekterna av en tillämpning av de neoösterrikiska idéerna, men kanske i än högre grad en följd av en annorlunda syn på vad som är onskvärt, dvs av olika ideologisk hållning.

Hur som helst är Shands bok informativ och läsvärd. Den svenska versionen borde dock ha putsats bättre innan den gick i tryck. Där finns alltför många tryckfel. Där finns också en del märkliga översättningar som troligen hade ändrats om manuskriptet fackgranskats. Det är irriterande att gå på gång stota på "affarscykel" i stället för det vedertagna "konjunkturcykel". "Matematisering" vore nog bättre än "matematiskisering", den etablerade termen "testbar" bättre än "provningsbar", "spekulant" bättre än "spekulerare". Att tala om "den förhärskande ekonomin" eller "dagens konventionella ekonomi" när man menar nationalekonomin som *disciplin* kan vara förvirrande. Mengers, Wiesers och Böhm-Bawerks skrifter borde naturligtvis i en svensk text namnas med sina ursprungliga tyska titlar och inte som här med de engelska översättningarna. Det är angenämt att boken är satt med stor och läsvänlig stil.

Docent **BO SANDELIN**
Nationalekonomiska institutionen
Göteborgs universitet